

فهرست

سر مقاله

۷

* بعد از انتخابات

محمد علی اثناعشری

۹

مقالات

* ویژگی های اعتبار امر قضاوت شده در امور کیفری

دکتر ناصر کاتوزیان

* اثر جزایی اندیشه مجرمانه

برهان خاطری

* تکمیل قرارداد در حقوق خصوصی

عبدالله جمشیدی

* جستاری در بزه تخریب تأسیسات زیربنایی کشور

امیرحسین جلالی فراهانی

* مطالعه تطبیقی مجوزهای اجباری حق اختراع...

شیوا حکیم شغایی

* نقد و بررسی رأی قضایی دادگاه حقوقی عمومی

شاپور نیک اندام

۱۴۵

تازه‌های حقوقی

قوانین و مقررات

آراء وحدت رویه دیوان عالی کشور

آراء وحدت رویه دیوان عدالت اداری

تازه های نشر

معرفی کتاب

به کوشش کیومرث سپهری، احسان زرخ

مطالعه تطبیقی مجوزهای اجباری و حق اختراع

در حقوق ایران و معاهدات بین‌المللی

شوا حکیم شفائی*

چکیده

حقوق مالکیت‌های صنعتی یکی از گسترده‌ترین حوزه‌های حقوق مالکیت فکری است. یکی از اقسام حقوق مالکیت‌های صنعتی بحث حق اختراع و مسئله حمایت از مخترعان است. دولت‌ها بویژه کشورهای توسعه یافته همواره تلاش کرده‌اند که از مخترعان حمایت متناسب و کافی چه در عرصه داخلی و چه در عرصه بین‌المللی به عمل آورده و از طریق اعطاء حقوق انحصاری در مدت زمان مشخص به دارنده ورقه اختراع از تلاش فکری وی حمایت کنند. ولی یکی از روش‌های اعمال محدودیت و نظارت دولت بر مخترعان صدور مجوزهای اجباری می‌باشد که با اهداف مختلفی از جمله کنترل بازار و رقابت، جلوگیری از سوءاستفاده دارنده ورقه اختراع از حقوق انحصاری، موارد اضطراری مربوط به امنیت یا سلامت عمومی و... صورت می‌پذیرد.

این مقاله به بررسی ماهیت و قوانین مجوزهای اجباری در ایران و همچنین مطالعه این مجوزها در معاهدات بین‌المللی و نیز حقوق تطبیقی می‌پردازد.

واژگان کلیدی: مالکیت فکری، مخترع، مجوز اجباری، قرارداد لیسانس، کنوانسیون پاریس، موافقت نامه تریپس، قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی، علائم و نام‌های تجاری ایران.

* وکیل پایه یک دادگستری و کارشناس ارشد حقوق مالکیت فکری.

درآمد

یکی از مهمترین استثنائات وارد بر حقوق دارنده مالکیت فکری، بحث مجوزهای اجباری می‌باشد. مجوزهای اجباری مجوزهایی هستند که توسط دولت و به منظور بهره برداری از طیف وسیعی از مالکیت‌های فکری از جمله حق مؤلف، اختراعات و سایر اقسام آن به افراد واجد شرایط اعطاء می‌گردد. به منظور توجیه صدور مجوزهای اجباری حق اختراع بحث‌ها و دلایل متعددی بیان شده است. از جمله دلایل ذکر شده اینست که مجوزهای اجباری «آشکارترین جبران خسارت نسبت به سوءاستفاده‌ی متقلبانه از اختراعات ثبت شده‌ی بکار گرفته نشده‌ای است که ... مانع کشورهای در حال توسعه به شمار می‌آید...»^۱. همچنین برخی این مجوزها را به عنوان «ابزار اصلی دولت‌ها در مداخله در بازار و محدود کردن حق اختراع در جهت اصلاح مسائل بازار»^۲ شناخته اند.

به طور کلی کشورها با توجه به نیازها و ضرورت‌های داخلی خود قواعد مربوط به مجوزهای اجباری را تنظیم می‌کنند. به عنوان مثال کشورهای توسعه یافته نظیر آمریکا و کشورهای اروپایی به استفاده از این مجوزها در حوزه‌های نوینی که در آن فعالیت می‌کند از قبیل اختراعات بیوتکنولوژی، اختراعات وابسته و ... بیشتر تمایل دارند در صورتی که کشورهای در حال توسعه نفع خود را در استفاده از مجوزهای اجباری به منظور دسترسی راحت‌تر و ارزان‌تر به داروهای حیاتی برای بیماری‌هایی چون ایدز و واکسن‌های گوناگون می‌بینند. به عنوان مثال کشورهای موزامبیک، زامبیا، و زیمبابوه مجوزهای اجباری را برای داروهای حیاتی در سال ۲۰۰۴ صادر کرده و به تولید کنندگان دارو در هند و آفریقا اجازه تولید داروی ایدز را بدون خریدن حق اختراع مربوط به آنها داده اند.^۳ بنابراین به علت تعارض منافع شرکت‌های تولید کنندگان این قبیل داروها با منافع کشورهای در حال توسعه به ویژه

۱. امیر ساعد وکیل: حمایت از مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت و حقوق ایران. ص ۷۴

۲. Frequently asked questions about compulsory licenses. Available on site www.cptech.org/ip

۳. Compulsory licenses- examples in patent law, Available on site www.experiencefestival.com/a/compulsory_license

کشورهایی که از کمبود داروهای حیاتی مانند ایدز، مالاریا و ... رنج می‌برند مسئله مجوزهای اجباری همواره یکی از پر مناقشه‌ترین مسائل در حوزه مالکیت فکری بوده است.

در کشور ما با توجه به عضویت ایران در کنوانسیون پاریس و نیز الحاق به سازمان جهانی مالکیت فکری در سال ۱۳۸۰ و به دنبال آن، تصویب قانون جدید «ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی، علائم و نام‌های تجاری» در تاریخ ۸۶/۱۱/۳ مجلس شورای اسلامی قواعد مربوط به مجوزهای اجباری پیش بینی شده است. باید توجه داشت که هماهنگ سازی مقررات مربوط به حمایت از مالکیت‌های فکری با استانداردهای بین المللی و معاهدات یکی از گام‌های اصلی در جهت عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی نیز می باشد.

علاوه بر قوانین داخلی کشورها معاهدات نیز صدور مجوزهای اجباری را تحت شرایطی پیش بینی کرده‌اند. موافقت‌نامه تریپس که ضمیمه‌ای برای موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی است طی مواد ۳۱ و ۳۱ مکرر به بحث مجوزهای اجباری پرداخته و شرایط و زمینه‌های صدور این گونه مجوزها و نیز محدودیت‌های وارد بر آنها را نیز بیان کرده است. کنوانسیون پاریس در مورد حمایت از مالکیت صنعتی نیز در ماده ۵ شرایط مربوط به صدور مجوزها را بر شمرده است.

در این مقاله ابتدا به مفاهیم اولیه و مبانی در خصوص مجوزهای اجباری می‌پردازیم. سپس جایگاه مقررات مربوط به مجوزهای اجباری را با هدف مقایسه دو قانون ایران یعنی قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰ و نیز قانون جدید ثبت علائم و اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶ مورد بررسی قرار می‌دهیم. سپس مجوزهای اجباری را در معاهدات بین المللی و حقوق بین الملل بررسی کرده و در بخش آخر به مطالعه تطبیقی این مجوزها در سه کشور انگلستان، فرانسه و چین خواهیم پرداخت.

۱- مفاهیم

۱-۱- تعریف لیسانس

اعطاء ورقه اختراع، مخترع را از حقوق ویژه ای شامل اقسام متعدد بهره برداری انحصاری از ورقه اختراع از قبیل ساخت، استفاده، واردات، فروش و عرضه برای فروش بهره‌مند می‌سازد. ماده ۲۸ موافقتنامه تریپس حقوق انحصاری مخترع و جلوگیری از اقدامات اشخاص ثالث در جهت تجاوز به این حقوق را بر شمرده است. قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰ ایران نیز در ماده ۳۳ حقوق انحصاری مخترع را بیان کرده و مقرر نموده: «... مخترع یا قائم مقام قانونی او حقوق انحصاری ساخت یا فروش یا اعمال و یا استفاده از اختراع خود را خواهد داشت.» مخترعان یا خود مستقیماً از حق ساخت و بهره برداری از اختراع استفاده می‌کنند و یا اجازه استفاده از این حقوق را طی قراردادی به نام لیسانس (مجوز) در ازاء دریافت مبلغی به شخص دیگری اعطاء می‌نمایند. دارنده ورقه اختراع که غالباً بنگاه‌های کوچک و با سرمایه اندک یا مخترعین مستقل می‌باشند، به منظور تجاری کردن اختراع خود، اجازه بهره‌برداری از آن را به بنگاه‌های بزرگ و صاحب سرمایه واگذار می‌نمایند.

قرارداد لیسانس به عنوان یکی از راه‌های انتقال فناوری از کشورهای توسعه یافته به کشورهای در حال توسعه شناخته شده است. در تعریف لیسانس ورقه اختراع می‌توان گفت: "قراردادی است که از طریق آن حق استفاده از اختراع ثبت شده از طرف دارنده آن به دیگری در ازاء پرداخت مبلغ معینی اعطاء می‌شود. حقوقی که در طی این قرارداد اعطاء می‌گردد می‌تواند شامل حق ساخت، وارد کردن، توزیع، فروش و سایر حقوقی باشد که در این قرارداد ممکن است به لیسانس گیرنده اعطا شود." در قانون ثبت علائم و اختراعات از قرارداد لیسانس با عنوان اجازه حق استفاده یاد گردیده است. مطابق ماده ۳۹ «دارنده ورقه اختراع می‌تواند... حق استفاده از موضوع اختراع خود را کلاً یا جزئاً به هر طریقی که بخواهد به دیگری منتقل نماید.»

۱-۲) اقسام قرارداد لیسانس

قرارداد لیسانس یا مجوز بهره برداری به دو قسم اصلی تقسیم می‌شود:

۱- **مجوزهای اختیاری**^۱: مجوزهایی هستند که دارنده به اختیار و به اراده خود درباره طرف قرارداد مبلغ حق امتیاز (روپالتی) و شروط و تعهدات قراردادی تصمیم می‌گیرد. این مجوزها سه قسم مجوز را در بر می‌گیرد: ۱- مجوز انحصاری^۲ ۲- مجوز غیر انحصاری^۳ و ۳- مجوز انفرادی^۴

۲- **مجوزهای اجباری**^۵: مجوزهای اجباری در مقابل مجوزهای اختیاری قرار دارند. برخلاف حق استفاده در لیسانس‌های اختیاری که مجوز گیرنده حق بهره برداری از اختراع را تحت اختیار و شروط اعطاء شده توسط دارنده اختراع دارا است در لیسانس اجباری اجازه استفاده از اختراع را فقط تحت اختیار و شروط تعیین شده بوسیله یک مقام دولتی و رسمی و برخلاف اراده دارنده ورقه اختراع دارد^۶. به عبارت دیگر در صورت ایجاد اوضاع و احوالی که صدور لیسانس اجباری را ایجاد نماید، لیسانس اجباری توسط دولت و بدون دخالت و رضایت مالک ورقه اختراع به افراد ثالث واجد شرایط اعطا می‌گردد. این محدودیت وارد بر حق دارنده حق اختراع غالباً زمانی صورت می‌پذیرد که یک نیاز ملی آشکار مانند دفاع یا حفظ سلامت عمومی ایجاد شود^۷. به طور کلی در کشورهایی که صدور لیسانس اجباری را در قوانین خود پیش‌بینی کرده‌اند این لیسانس‌ها در صورت تحقق دو وضعیت صادر می‌گردد. ۱- زمانی که دارنده ورقه اختراع از آن در مدت زمان معینی بهره‌برداری نمی‌کند و اجازه بهره برداری از آن را نیز به اشخاص ثالث نمی‌دهد. این مدت زمان بستگی به قوانین داخلی کشورها دارد. ۲- زمانی که منافع عمومی یک کشور از قبیل سلامت دفاع و توسعه اقتصادی

۱. Voluntary license

۲. Exclusive license

۳. None-exclusive license

۴. Sole license

۵. Compulsory license

۶. Wipo handbook, chapter 2, page 34

۷. Intellectual property, Cornish and Llewelyn, page 289

آن در معرض خطر قرار بگیرد^۱ و مسئله اضطراب ملی بوجود آید. زمینه صدور مجوزهای اجباری بویژه در اغلب کشورهای که قانون داخلی در این باره تصویب نموده‌اند مسئله دستیابی عمومی به داروهای حیاتی و اساسی مورد نیاز جامعه است. این مسئله زمانی پیش می‌آید که داروهای مورد نیاز جامعه به میزان کافی در دسترس نیست یا به طور غیر معمولی با قیمتی بسیار بالا عرضه می‌گردد^۲ که این امر سلامت عمومی جامعه را به خطر می‌اندازد و لزوم صدور مجوز اجباری را ایجاد می‌کند.

۲- مجوزهای اجباری حق اختراع در حقوق ایران

۲-۱- قانون ثبت علائم و اختراعات ۱۳۱۰

در قانون ۱۳۱۰ ایران که با تصویب و لازم الاجراء شدن قانون "ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری" ملغی شده است، از مجوزهای اجباری سخنی به میان نیامده و در هیچ یک از مواد این قانون صدور مجوزهای اجباری پیش بینی نشده است.

اما ماده ۳۷ قانون ثبت علائم و اختراعات ایران مواردی را بر شمرده که بر طبق آن در صورت تحقق موارد ذکر شده، هر ذینفعی می‌تواند از دادگاه درخواست صدور حکم بطلان ورقه اختراع را بنماید. ماده ۳۷ مقرر کرده: «در موارد ذیل هر ذینفعی می‌تواند به محکمه ابتدایی تهران رجوع کرده و تقاضای صدور حکم بطلان ورقه اختراع را بنماید. ۱-۴...- وقتی که پنج سال از تاریخ صدور ورقه اختراع گذشته و اختراع به موقع استفاده عملی گذاشته نشده باشد.» این ماده دادگاه‌ها را مکلف نموده تا در صورتی که هر ذینفعی اثبات نماید که مخترع از اختراع خود ظرف مدت پنج سال از تاریخ صدور آن استفاده عملی نکرده یعنی آن را به مرحله تولید و ساخت نرسانده است، حکم بطلان ورقه اختراع را صادر نماید. ماده فوق یکی از شرایط صدور مجوز اجباری پیش‌بینی شده در قوانین کشورهای که

^۱ . Ibid, page 35

^۲ . Available on site cptech.Org/ip/health "frequently ask questions about compulsory licenses Article"

صدور مجوز اجباری را پیش‌بینی کرده‌اند را بیان کرده ولی حکم عدم استفاده از اختراع را، نه مجوز اجباری بلکه بطلان ورقه اختراع مقرر نموده که حکم بسیار سنگین، غیرمنصفانه و قابل انتقادی است. در صورتی که زمانی که مجوز اجباری صادر گردد مبلغی به مخترع پرداخت می‌شود ولی با ابطال ورقه اختراع نه تنها به مخترع چیزی تعلق نمی‌گیرد بلکه حق او نسبت به اختراع خود به کلی از بین می‌رود و در نتیجه ضرر و زیان فراوانی به او وارد می‌شود. همچنین این ماده برخلاف بند ۳ و ۴ ماده ۵ کنوانسیون پاریس است. مطابق بند ۳ کنوانسیون پاریس فقط زمانی امکان ابطال ورقه اختراع وجود دارد که صدور مجوز اجباری به منظور جلوگیری از سوءاستفاده دارنده آن کافی نباشد و این امر نیز زمانی ممکن است که حداقل دو سال از تاریخ صدور اولین مجوز اجباری گذشته باشد. علاوه بر این طبق بند ۴ این ماده برای صدور مجوز اجباری به علت عدم کفایت یا فقدان بهره برداری از جانب مخترع باید ۳ سال از تاریخ صدور ورقه اختراع و ۴ سال از تاریخ تسلیم اظهارنامه اختراع گذشته باشد. بنابراین از آنجایی که کشور ما از سال ۱۹۵۹ عضو کنوانسیون پاریس شده و نسبت به مقررات آن متعهد می‌باشد باید این تعارض را حل نماید. همچنین انتقاد دیگری که به ماده ۳۷ وارد است اینست که بند ۴ آن حکم بطلان را به طور مطلق ذکر نموده و مقرر کرده که اگر پنج سال از تاریخ صدور ورقه اختراع گذشته و مخترع از آن استفاده عملی نکرده باشد ورقه باطل خواهد شد. این بند مواردی را که خارج از اختیار و توان مخترع است و به صورت فورس ماژور مانع بهره برداری او از اختراع می‌شود را در نظر نگرفته است. به عنوان مثال کشور ممکن است در تحریم یا جنگ باشد و تجهیزاتی که برای بهره‌برداری از اختراع لازم است به کشور وارد نشود و در نتیجه این عادلانه نیست که عذر موجه مخترع در این قبیل اوضاع و احوال قابل قبول نباشد.

۲-۲- قانون جدید ثبت اختراعات، طرح های صنعتی، علائم و نام های تجاری

در قانون جدید در رابطه با " ثبت اختراعات، طرح های صنعتی، علائم و نام های تجاری " موارد و نکات بسیاری به چشم می خورد که در قانون مصوب ۱۳۱۰ پیش بینی نشده بود. بنابراین با توجه به اینکه کشور ما عضو سازمان جهانی مالکیت فکری و کنوانسیون پاریس می باشد، این قانون می تواند خلاهای زیادی را که در قوانین فعلی حمایت از مالکیت فکری در ایران وجود دارد برطرف سازد و حمایت بیشتر و گسترده تری را نسبت به صاحبان فکر در عرصه صنعت به عمل آورده و در نتیجه ما را به استانداردهای جهانی حمایت از حقوق مالکیت صنعتی نزدیک تر نماید. در قانون مذکور تا حدودی خلاء ناشی از فقدان مقررات مربوط به مجوز اجباری رفع شده اما در برخی مواد ابهاماتی به چشم می خورد که به نظر می رسد ناشی از ترجمه غیر دقیق از قانون نمونه سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) و عدم تطبیق با نظام حقوقی کشور می باشد ولی به طور کلی این قانون نزدیک و هماهنگ با قوانین سایر کشورها و معاهدات بین المللی تنظیم شده است.

ماده ۱۷ قانون مذکور به مسئله صدور مجوز اجباری و شرایط آن پرداخته است. طبق این ماده در دو مورد مجوز اجباری توسط دولت صادر می گردد که شرایط صدور هر یک از آنها را جداگانه مورد بررسی قرار خواهیم داد:

الف- صدور مجوز اجباری در موارد مرتبط با منافع عمومی و رقابت آزاد

ب- پروانه بهره برداری در مورد اختراع تکمیلی و زمانی که بهره برداری از اختراع موقوف به بهره برداری از اختراع قبلی می باشد.

۲-۲-۱- صدور مجوز اجباری در موارد مرتبط با منافع عمومی و رقابت آزاد

مطابق با بند الف ماده ۱۲ یکی از شرایطی که می تواند موجب صدور مجوز اجباری گردد زمانی است که منافع عمومی از جمله امنیت ملی، تغذیه، بهداشت یا توسعه سایر بخش های اقتصاد کشور ایجاب نماید یا بهره برداری از اختراع توسط مالک یا شخص مجاز از طرف او مغایر با رقابت آزاد باشد. مقام صالح برای اظهار نظر در این باره وزیر یا بالاترین مقام دستگاه

مربوطه است. ایرادی که به قسمت دوم این بند یعنی مغایرت با رقابت آزاد وارد است اینست که در ایران حقوق رقابت به معنایی که در کشورهای دارای نظام رقابت آزاد می‌باشند و قوانین و مقررات جامعی در این خصوص تدوین نموده‌اند مانند کشور انگلستان وجود ندارد و تنها برخی موضوعات پراکنده را در قوانین می‌توان یافت.^۱ بنابراین به دلیل فقدان قوانین مربوط به حقوق رقابت مفهوم رقابت و رقابت آزاد روشن نبوده و ملاکی برای تعیین اعمال مغایر با رقابت آزاد در دست نیست. بنابراین تشخیص اینکه چه اعمالی با رقابت آزاد در تضاد می‌باشد مشکل خواهد بود.

- شرایط صدور مجوز بهره‌برداری

برای صدور مجوز اجباری بدون رضایت دارنده حق اختراع مطابق بندهای ماده ۱۷ شرایطی ذکر شده است که به ترتیب به بررسی آنها می‌پردازیم:

- ۱- شرط اول اینست که منافع عمومی از قبیل امنیت ملی تغذیه بهداشت یا توسعه سایر بخش‌های حیاتی ایجاب نماید یا بهره‌برداری مغایر با رقابت آزاد شناخته شود.
- ۲- مقام صالح تشخیص دهد که بهره‌برداری از اختراع مشکل را رفع خواهد کرد.
- ۳- بهره‌برداری از اختراع باید محدود به هدفی باشد که در مجوز ذکر شده است.
- ۴- مبلغ متناسب با ارزش اقتصادی مجوز به مالک حق اختراع پرداخت گردد.
- ۵- بهره‌برداری از اختراع باید عمدتاً برای عرضه و تأمین بازار داخلی کشور و نه صادرات صورت گیرد.

مطابق بند الف پس از اظهار نظر مقام صالح در رابطه با دلیلی که صدور مجوز اجباری را ایجاب نماید موضوع در کمیسیون مرکب از رئیس سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، یک نفر قاضی دیوانعالی کشور با معرفی رئیس قوه قضاییه، معاون دادستان کل کشور، نماینده رئیس جمهور و وزیر یا بالاترین مقام ذیربط مطرح می‌شود. در صورت تصویب موضوع مجوز

۱. حشمت اله سماواتی: مقدمه ای بر حقوق رقابت تجارتي و نقش آن در سیاستگذاری و تنظیم بازار. ص ۱۵۹

اجباری اختراع به یک سازمان دولتی یا شخص ثالث اعطاء می‌گردد. متقاضی مجوز بهره برداری باید دلیل و سندی به کمیسیون ارائه نماید که بر طبق آن ثابت شود که وی از مالک اختراع درخواست تحصیل مجوز کرده ولی در مدت زمان و با شرایط معقول موفق به دریافت آن نشده است. ارائه این سند در موارد فوری که ناشی از مصالح ملی یا سایر شرایط فوق‌العاده است لازم نیست ولی در هر حال در چنین مواردی مالک اختراع باید در اولین فرصت تصمیم کمیسیون مطلع شود (بند ه). در صورتی که مالک اختراع یا هر شخص ذینفع دیگری در این خصوص توضیح یا نظری داشته باشند کمیسیون مذکور پس از رسیدگی به اظهارات آنها اتخاذ تصمیم خواهد نمود (ذیل بند ب). همچنین کمیسیون پس از اتخاذ تصمیم در خصوص صدور مجوز نیز می‌تواند بنا به درخواست مالک اختراع یا مجوز گیرنده با رسیدگی به اظهارات طرفین یا یکی از آنها و با توجه به اوضاع و احوال مفاد تصمیم را تغییر دهد (بند ج).

در خصوص اختراعات فناوری نیمه هادی‌ها مقرره ویژه‌ای در این طرح آورده شده است. در بند ز دو نکته در مورد صدور مجوز اجباری برای نیمه هادی‌ها مقرر شده است: نخست اینکه استفاده مالک اختراع از اختراع غیر رقابتی تشخیص داده شود یعنی با رقابت آزاد در تعارض باشد و پس از بررسی موضوع مشخص گردد که صدور مجوز اجباری راه حل این مشکل خواهد بود و دوم اینکه بهره برداری از آن فقط باید به منظور استفاده غیر تجاری و عمومی باشد. البته این بند درباره فناوری نیمه هادی‌ها ترجمه‌ای مبهم از مواد قانون نمونه (WIPO) است و بدین جهت به خوبی نتوانسته منظور اصلی را بیان نماید. همانطور که پیش‌تر گفته شد با توجه به فقدان قانون رقابت در حقوق ایران مسئله رقابت و اعمال غیر رقابتی نامشخص بوده و از این نظر این ایراد نیز به این بند وارد است.

همچنین مطابق بند د صدور مجوز اجباری مانع انعقاد قرارداد بهره برداری توسط مالک اختراع با اشخاص دیگر و همچنین بهره‌برداری مستمر اشخاص ثالث از حقوقی که وی به نحو قانونی به آنها اعطاء نموده نمی‌گردد.

انتقال مجوز بهره برداری اجباری در انتهای بند ج پیش بینی شده است. انتقال مجوز اجباری تنها در صورتی مجاز است که اولاً این مجوز به شخص ثالث اعطاء شده باشد. بنابراین در صورتی که مجوز از طرف کمیسیون به سازمان دولتی داده شده باشد، مطابق مفهوم مخالف این بند انتقال آن مجاز نمی باشد. دوم اینکه مجوز اعطاء شده به شخص ثالث فقط به همراه شرکت یا تجارت وی یا به همراه شرکت یا تجارتي که اختراع در آن بهره برداری می گردد قابل انتقال می باشد.

کلیه تصمیمات کمیسیون مذکور در ماده ۱۷ در دادگاه عمومی تهران قابل اعتراض خواهد بود (بند ط).

لازم به ذکر است که موضوع عدم استفاده و بهره برداری دارنده از ورقه اختراع خود که در بند ۴ ماده ۳۷ قانون ثبت علائم و اختراعات پیش بینی شده و ضمانت اجرای عدم استفاده دارنده ورقه اختراع را تقاضای بطلان ورقه اختراع مقرر نموده است، در قانون جدید مسکوت مانده است. با توجه به ایراداتی که بر بند مذکور وارد است و در مطالب پیشین عنوان شد، به جا بود، در قانون جدید که عدم استفاده از ورقه اختراع از موارد امکان ابطال آن حذف گردیده، ضمانت اجرای عدم استفاده در مدت معین را همانند سایر کشورها و هماهنگ با کنوانسیون پاریس جزء موارد تقاضای صدور مجوز اجباری توسط اشخاص ثالث قرار داده می شد.

۲-۲-۲- پروانه بهره برداری در مورد اختراعات تکمیلی

یکی دیگر از مواردی که ممکن است بدون موافقت مالک پروانه بهره برداری صادر گردد زمانی است که بهره برداری از یک اختراع دیگری بدون استفاده از یک اختراع مقدم ثبت شده امکان پذیر نباشد. این وضعیت زمانی ایجاد می شود که فردی اختراعی را با استفاده از اختراع ثبت شده قبلی بوجود آورد و آن را به ثبت برساند. اختراعی که با استفاده از اختراع ثبت شده پیشین بوجود آید و نسبت به آن دارای پیشرفت های فنی و ابتکاری باشد اختراع تکمیلی یا

وابسته نام دارد.^۱ در این حالت به درخواست مالک اختراع دوم و با رعایت شرایطی، اداره ثبت اختراع و مالکیت صنعتی پروانه بهره‌برداری از اختراع اول را صادر خواهد نمود. هدف از این پروانه بهره‌برداری جلوگیری از سوءاستفاده دارنده اختراع مقدم در عدم اعطاء پروانه بهره‌برداری و نیز پیشگیری از تجاوز به حقوق وی می‌باشد. زیرا از آنجایی که مالک اختراع دوم به منظور استفاده از اختراع خود ناچار به استفاده از اختراع اول است، لازم است تا یک پروانه بهره‌برداری صادر گردد تا دارنده اختراع مقدم با عدم اعطاء پروانه بهره‌برداری به مخترع موخر نتواند مانع بهره‌برداری از اختراع وی گردد. بنابراین به منظور پیشگیری از سوءاستفاده مخترع اول، اداره مالکیت صنعتی می‌تواند در صورت تحقق شرایط لازم پروانه بهره‌برداری صادر نماید. پیش‌بینی این موضوع در قانون جدید نیز یکی از مواردی است که در قانون سابق وجود نداشت.

الف- شرایط صدور پروانه بهره‌برداری

برای امکان صدور پروانه بهره‌برداری بدون موافقت مالک وجود شرایطی لازم است که بخشی از این شرایط در قسمت ۱ بند ماده ۱۷ ذکر شده و بخشی از آن نیز به جهت تصریح قسمت ۶ این بند با شرایط صدور مجوز اجباری مذکور در بندهای ب تا و و نیز بند ط ماده ۱۷ مشترک می‌باشد که در ذیل بیان می‌گردد:

۱- اختراع ادعا شده در ورقه اختراع بدون استفاده از اختراع مقدم ثبت شده قابل بهره‌برداری نباشد.

۲- ورقه اختراع موخر باید نسبت به ورقه اختراع مقدم دارای پیشرفت مهم فنی و اهمیت اقتصادی قابل توجهی باشد.

۳- درخواست اجازه بهره‌برداری باید همراه دلیل و سندی باشد که نشان دهد متقاضی از مالک اختراع درخواست صدور پروانه را نموده اما ظرف مدت زمان و با شرایط معقول موفق به دریافت آن نشده است.

۱. دکتر سعید حبیبیا: تقریرات درس حقوق مالکیت صنعتی دوره کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری، دانشگاه تهران

۴- قلمرو پروانه بهره‌برداری باید تا حدی باشد که جهت اجتناب از تجاوز به اختراع مقدم ضروری است. بنابراین در صورتی که برای بهره‌برداری از اختراع موخر فقط ساخت اختراع مقدم ضروری باشد پروانه باید فقط برای ساخت محصول صادر گردد و اداره مالکیت صنعتی نمی‌تواند فروش یا صادرات محصول را نیز در قلمرو پروانه قرار دهد. دارنده پروانه نیز حق ندارد از قلمرو مذکور در آن فراتر رود و در موارد دیگر نیز از اختراع مقدم استفاده نماید در غیر این صورت عمل او تجاوز به حق مخترع شناخته می‌گردد و مالک اختراع مقدم می‌تواند در دادگاه اقامه دعوا نماید.

۵- صدور پروانه بهره‌برداری مشروط به پرداخت هزینه مقرر به مالک اختراع مقدم است. مطابق قسمت ۲ بند ح در صورت درخواست صدور پروانه توسط مالک اختراع موخر امکان درخواست پروانه متقابل از سوی مالک اختراع مقدم نیز وجود دارد. به عبارت دیگر مالک اختراع مقدم نیز حق دارد از اداره مالکیت صنعتی، تقاضای صدور پروانه بهره‌برداری از اختراع موخر را بنماید. در هر صورت اداره مالکیت صنعتی حدود کاربرد پروانه و مبلغ متناسبی که باید به مالک اختراع پرداخت شود و همچنین شرایط پرداخت را تعیین خواهد نمود (قسمت ۳ بند ح).

همچنین قسمت ۴ بند ح در مورد انتقال پروانه بهره‌برداری مقرر نموده که انتقال پروانه بهره‌برداری که بر طبق این بند بدون موافقت مالک اختراع صادر شده باید فقط به همراه اختراع موخر صورت گیرد. این حکم در موردی که بر طبق درخواست مالک اختراع مقدم پروانه متقابل صادر گردیده نیز جاری است یعنی پروانه متقابل فقط به همراه اختراع مقدم قابل انتقال می‌باشد.

۶- بهره‌برداری از اختراع عمدتاً برای عرضه به بازار ایران خواهد بود.

همچنین در هر حال مطابق ارجاع به بند د صدور پروانه بهره‌برداری به وسیله اداره مالکیت صنعتی مانع انعقاد قرارداد بهره‌برداری توسط مالک اختراع با اشخاص دیگر و همچنین

بهره‌برداری مستمر اشخاص ثالث از حقوقی که وی به نحو قانونی به آنها اعطاء نموده نمی‌گردد.

ب- شرایط لغو مجوز اجباری و پروانه بهره‌برداری

شرایطی که سبب لغو مجوزهای اجباری می‌گردد در خصوص پروانه‌های بهره‌برداری بدون موافقت دارنده حق اختراع نیز قابل اعمال می‌باشد. شرایط لغو این پروانه‌ها در بند ج ذکر شده است که مقرر می‌کند: «در صورتی که مالک اختراع ادعا نماید که شرایط و اوضاع و احوالی که باعث اتخاذ تصمیم شده دیگر وجود ندارد و امکان تکرار آن میسر نیست و یا اینکه ادعا نماید سازمان دولتی یا شخص ثالثی که توسط کمیسیون تعیین شده نتوانسته طبق مفاد تصمیم و شرایط آن عمل کند موضوع در کمیسیون مطرح و بررسی و پس از استماع اظهارات مالک اختراع وزیر یا بالاترین مقام دستگاه ذیربط و بهره‌بردار اجازه بهره‌برداری لغو و حسب مورد اجازه بهره‌برداری برای مالک یا بهره‌بردار دیگر صادر می‌شود.» بنا بر این بند، دو حالت پیش بینی شده است. نخستین حالت زمانی است که بر حسب ادعای مالک اختراع ثابت گردد که اوضاع و احوالی که موجب صدور مجوز اجباری شده بود دیگر وجود ندارد و امکان تکرار آن نیز میسر نمی‌باشد. به عنوان مثال اگر مجوز اجباری برای داروی ثبت شده‌ای به منظور جلوگیری از شیوع یک بیماری مسری صادر شود ولی پس از مدتی خطر شیوع بیماری و تکرار آن از بین برود، در صورت اثبات این وضعیت مجوز لغو خواهد شد. حالت دوم زمانی است که دارنده حق اختراع ادعا می‌کند که سازمان یا فردی که به عنوان دارنده مجوز اجباری تعیین شده بر طبق مفاد و شرایط تصمیم کمیسیون صالح عمل ننموده که در این حالت پس از بررسی موضوع مجوز برای مالک یا بهره‌بردار دیگری صادر می‌گردد.

قانون ثبت اختراعات در قسمت دوم همان بند، امکان عدم لغو مجوز را با وجود اثبات موارد مقرر پیش‌بینی نموده است و بیان می‌کند: «با وجود احراز شرایط مقرر در این بند اگر کمیسیون تشخیص دهد حفظ حقوق قانونی اشخاصی که این اجازه را کسب کرده‌اند، بقاء تصمیم را ایجاب می‌نماید آن تصمیم را لغو نمی‌کند.

۳- مجوزهای اجباری حق اختراع در حقوق بین الملل

در این بخش مجوزهای اجباری حق اختراع را در کنوانسیون پاریس و موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری که به اختصار تریپس (TRIPS) نام گذاری شده است مورد بررسی و مطالعه قرار می‌دهیم.

۳-۱- کنوانسیون پاریس

کنوانسیون پاریس که مهمترین معاهده در زمینه حمایت از اختراعات، طرح‌های صنعتی، علائم تجاری، مدل اشیاء مصرفی و ... می‌باشد در سال ۱۸۸۳ میلادی به تصویب رسیده و تاکنون بارها مورد بازبینی و اصلاح قرار گرفته است. ایران در سال ۱۹۵۹ رسماً به عضویت این کنوانسیون در آمده است. در نتیجه ایران باید آن را به عنوان یک سند بین المللی پذیرفته شده مورد توجه قرار دهد. لازم به ذکر است که «این کنوانسیون در رابطه با اتباع داخلی نمی‌تواند مستقیماً مورد استناد قرار گیرد و در صورت نقض حق از سوی اتباع ایران در یک کشور عضو اتحادیه صنعتی پاریس باشد و یا نقض حق از سوی اتباع ایران در یک کشور عضو اتحادیه صورت گیرد هر دو طرف می‌توانند به مفاد قرارداد پاریس استناد کنند»^۱.

کنوانسیون پاریس در بندهای ۲، ۳ و ۴ ماده ۵ به بحث مجوزهای اجباری و شرایط صدور آن در کشورهای عضو پرداخته است. بند ۲ ماده ۵ به کشورهای عضو این کنوانسیون اختیار صدور مجوزهای اجباری حق اختراع را به منظور جلوگیری از سوءاستفاده دارنده از حقوق خود می‌دهد و مقرر می‌دارد: «هر یک از کشورهای عضو اختیار دارد که تدابیر قانونی به منظور الزام در اعطای امتیاز بهره‌برداری از حق اختراع را پیش بینی نماید تا بدین وسیله از سوءاستفاده‌های ناشیه از حق اختراعی که واگذار شده است و ممکن است به وسیله صاحب

۱. مریم شیخی: ضمانت اجرای گمرکی نقض حقوق مالکیت صنعتی مطالعه تطبیقی، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۴۱.

اختراع اعمال شود جلوگیری گردد. مثل عدم اقدام در بهره برداری از اختراع ثبت شده». بند ۴ این ماده زمانی را که پس از آن امکان تقاضای مجوز اجباری به دلیل عدم استفاده وجود دارد را ۴ سال از تاریخ تسلیم درخواست ورقه اختراع و یا ۳ سال از تاریخ صدور آن تعیین نموده و مقرر می‌کند: «به علت فقدان یا عدم کفایت بهره‌برداری قبل از انقضاء مهلت چهار سال از تاریخ تسلیم درخواست ورقه اختراع و یا سه سال از تاریخ صدور ورقه اختراع تقاضای بهره‌برداری الزامی را نمی‌توان نمود...». همچنین در ادامه این ماده مقرر شده که در محاسبه این مهلت هر یک که در رابطه با اختراع مورد نظر طولانی تر است را باید منظور نمود. مطابق ذیل این ماده مجوز اجباری غیر انحصاری است و اصل بر این است که غیر قابل انتقال می‌باشد مگر اینکه به همراه سرمایه تجارتي یا انتقال قسمتی از مؤسسه منتقل گردد.

همچنین در صورتی که دارنده ورقه اختراع برای فقدان یا عدم کفایت استفاده از آن عذر موجهی بیاورد مجوز اجباری صادر نمی‌گردد.

همچنین ماده ۳ این کنوانسیون ابطال ورقه اختراع را تنها در صورتی ممکن می‌داند «... که مقررات راجع به الزام در بهره‌برداری از حق اختراع کافی برای جلوگیری از سوءاستفاده نباشد. بطلان ورقه اختراع و یا دعوی ابطال ورقه اختراع قبل از دو سال از تاریخ دادن اولین اجازه بهره برداری الزامی جایز نیست.»

۳-۲- موافقتنامه تریپس

موافقتنامه تریپس در پی نشست دور اروگوئه در مراکش در سال ۱۹۹۴ میان کشورهای عضو گات منعقد شد. این موافقتنامه مهم در بر دارنده جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری است و به منظور حمایت مؤثر از مالکیت فکری و نیز روان سازی تجارت جهانی و توسعه کشورها و سایر اهداف به تصویب رسید. تریپس از سال ۱۹۹۵ برای کلیه کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی (WTO) لازم اجراء گردید.^۱ شرایط پیوستن به این موافقتنامه عضویت

^۱ . Wipo handbook.page 345

در این سازمان می‌باشد. بنابراین در صورت پذیرفته شدن کشور ما به عنوان عضو دائم سازمان تجارت جهانی این موافقتنامه نیز برای ایران لازم الاجراء خواهد شد.

موافقتنامه تریپس در ماده ۳۱ بدون استفاده از عبارت مجوز اجباری و با عنوان "استفاده دیگران بدون کسب اجازه از دارنده حق" یک چهارچوب حقوقی برای اعطاء مجوز به اشخاص ثالث یا دولت بدون رضایت و دخالت دارنده ورقه اختراع از طریق مقام دولتی تعیین کرده است.

شرایطی که بر طبق ماده ۳۱ این موافقتنامه می‌توان مجوز اجباری را صادر نمود به طور خلاصه به شرح ذیل می‌باشد:

الف- در صورتی که متقاضی مجوز اجباری دلایل و اسنادی ارائه نماید که ثابت نماید که وی تلاش‌های معقولی را در جهت کسب اجازه از دارنده ورقه اختراع به عمل آورده اما این تلاش‌ها در ظرف مدت معقولی به ثمر نرسیده است. این الزام می‌تواند در شرایط اضطرار ملی یا سایر مواردی که فوریت فوق العاده داشته باشد اجرا نگردد.

ب- چنین مجوزهایی غیر انحصاری است.

ج- این مجوزهای غیر قابل واگذاری است مگر به همراه مؤسسه یا بنگاهی که از مجوز استفاده می‌کند.

د- این مجوزها عمدتاً برای تأمین و تدارک بازار داخلی صادر می‌گردد.

ه- قلمرو مجوز محدود به منظوری خواهد بود که برای آن صادر شده است. در خصوص فناوری نیمه هادی فقط برای استفاده عمومی غیر تجاری یا برای جبران عملی که غیر رقابتی تشخیص داده شده است خواهد بود.

و- با توجه به ارزش اقتصادی مجوز، مبلغ متناسب به دارنده ورقه اختراع پرداخت

می‌گردد.

ز- در صورت تصمیم بر صدور مجوز این امر باید فوراً به اطلاع دارنده برسد مگر در مواردی اضطرار ملی یا سایر شرایط حائز فوریت فوق العاده، در هر حال این موضوع باید در اسرع وقت به اطلاع وی رسانده شود.

ح- همچنین در صورتی که صدور مجوز برای جبران اعمال مغایر با رقابت توسط دارنده باشد کشور عضو ملزم به اجرا و رعایت شروط مذکور در بند الف و د نمی باشد.

ط- اعتبار قانونی تصمیمات مربوط به صدور مجوز و مبلغ تعیین شده جهت پرداخت به دارنده باید قابل تجدید نظر قضایی یا تجدیدنظر مستقل دیگری باشد.

ی- دارنده ورقه اختراع می تواند ابطال مجوز اجباری را در صورت از بین رفتن اوضاع و احوالی که منجر به صدور آن شده و احتمال بازگشت مجدد آن اوضاع و احوال نرود از مقام ذیصلاح بنماید.

در خصوص مواردی که مجوز اجباری بر اساس تقاضای دارنده یک اختراع تکمیلی (وابسته) نسبت به یک اختراع مقدم ثبت شده صادر می گردد علاوه بر رعایت شرایط پیشین شرایط ذیل نیز اعمال خواهد شد:

الف- اختراع ثبت شده موخر باید متضمن پیشرفت فنی مهم و اهمیت اقتصادی قابل توجهی نسبت به اختراع مقدم ثبت شده باشد.

ب- دارنده اختراع اول حق تقاضای مجوز متقابل بر پایه شرایط معقول را دارد.

ج- مجوزی که در مورد اختراع ثبت شده اول صادر شده فقط به همراه واگذاری اختراع دوم قابل انتقال می باشد.

۴- مجوزهای اجباری حق اختراع در حقوق تطبیقی

شروط و زمینه های صدور مجوزهای اجباری در قوانین کشورهای مختلف تقریباً یکسان است و بویژه در کشورهای عضو موافقتنامه تریپس که شامل گروه بزرگی از کشورهای جهانی

می‌باشد قواعد مربوط به شرایط و زمینه‌های صدور این گونه مجوزها تقریباً هماهنگ با این موافقتنامه می‌باشد ولی در عین حال هر یک از این کشورها دارای مقررات ویژه خود در خصوص مقام صالح صادر کننده، آیین و تشریفات مربوط به صدور مجوز و ... می‌باشند. در این بخش قواعد و مقررات مربوط به صدور مجوزهای اجباری و زمینه‌های صدور آن‌ها در سه کشور انگلستان، فرانسه و چین را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۴-۱- انگلستان

قانون اختراعات مصوب ۱۹۷۷ انگلستان طی مواردی به تفصیل به بحث مجوزهای اجباری پرداخته است. این قانون میان سه دسته از موقعیت‌هایی که مطابق آن مجوز اجباری صادر می‌گردد تفاوت قائل شده است. اول موقعیت‌هایی هستند که در ماده ۴۸ بیان شده و در آن به بحث ورقه‌های اختراعی که دارندگان آنها عضو WTO هستند و ورقه‌هایی که دارندگان غیر عضو WTO دارند پرداخته است. دوم مجوزهایی که بر اساس گزارش کمیسیون رقابت اعطا می‌گردند و در ماده ۵۱ ذکر شده و سوم صدور مجوز برای بهره برداری سلطنتی می‌باشد که طی مواد ۵۵ الی ۵۹ مقرر گردیده است. اینک به طور مختصر به بررسی هر یک از موارد مذکور می‌پردازیم.

۴-۱-۱- صدور مجوز بر اساس ماده ۴۸

همانطور که گفته شد ماده ۴۸ برای صدور مجوز میان دو دسته از ورقه‌های اختراع تمایز قائل شده است. زمینه‌هایی که بر اساس آن برای ورقه‌های اختراع دارندگان عضو WTO مجوز صادر می‌شود نسبت به دارندگان غیر عضو سنگین‌تر و مشکل‌تر است.^۱ دارندگان عضو WTO تلقی می‌گردد که دارای ملیت یا اقامتگاه در کشوری باشد که عضو WTO است یا در هر یک از این کشورها یک مرکز صنعتی یا تجاری مؤثر و واقعی داشته باشد.^۲

^۱ . Lionel Bently, Brad Sherman: Intellectual property law. page 525.

^۲ . Ibid. footnote 63.

در هر دو مورد مجوز اجباری فقط پس از گذشت مدت زمان سه سال از تاریخ اعطاء ورقه اختراع به دارنده صورت می‌گیرد که این امر به دارنده فرصت معقولی را برای بهره برداری از اختراع یا اعطاء لیسانس به دیگران می‌دهد.^۱ همچنین در خصوص دارنده عضو WTO متقاضی باید اثبات نماید که تلاش‌هایی را به منظور اخذ مجوز از دارنده بر اساس شروط و قیود تجارتي معقول انجام داده و ظرف مدت معقول موفق به دریافت آن نشده است.^۲ همچنین در مورد فناوری نیمه هادی مجوز اجباری اعطاء نمی‌گردد.^۳

۴-۱-۲- صدور مجوز بر اساس گزارش کمیسیون رقابت

مجوز اجباری مطابق ماده ۵۱ زمانی صادر می‌گردد که بر اساس تشخیص وزیر یا مقام صالح مربوطه کمیسیون رقابت به این نتیجه برسد که اعمال انحصاری یا ضد رقابتي توسط دارنده برخلاف منافع عمومی انجام شده است. این ماده به وزیر مربوطه اختیار تقاضای صدور مجوز اجباری را می‌دهد.

۴-۱-۳- صدور مجوز برای استفاده سلطنتی

موقعیت دیگری که در آن ممکن است مجوز اجباری صادر گردد در ماده ۵۵ الی ۵۹ قانون اختراعات انگلستان به تفصیل مقرر شده است. مطابق ماده ۵۵ هر سازمان دولتي یا شخصی که از طرف دولت اختیار رسمي و کتبی داشته باشد به منظور انجام خدمات دولتي می‌تواند اعمال مذکور در این بند از قبیل ساخت، استفاده، واردات، فروش، عرضه برای فروش و ... را بدون رضایت دارنده حق اختراع انجام دهد. بر خلاف مجوزهای اجباری مذکور در قسمت پیشین در این نوع مجوز قبل از انجام اعمال مذکور نیازی به تشخیص وزیر یا مقام دیگری نمی‌باشد. استفاده سلطنتی تنها زمانی مجاز است که توسط مقام سازمان دولتي مجاز و به منظور خدمات دولتي انجام گیرد. خدمات دولتي شامل تأمین و تدارک هر چیزی به منظور اهداف دفاعی

^۱ . Patent Act.s.48(1)

^۲ . Patent Act.s.48 A(2)

^۳ . Patent Act.s.48A(3)

خارجی، تولید داروهای خاص و اهداف ویژه مرتبط با تولید یا استفاده از انرژی هسته‌ای می‌باشد.^۱ ماده ۵۸ این قانون حل اختلافات مربوط به اجراء، شروط و مبلغ پرداختی برای استفاده سلطنتی را قابل ارجاع به دادگاه می‌داند.

۲-۴- فرانسه

مطابق قانون مالکیت فکری کشور فرانسه مجوزهای بدون رضایت دارنده ورقه اختراع به دو صورت صادر می‌شود. اول مجوزهای اجباری و دوم مجوزهای به اعتبار سمت و مقام صادر کننده.^۲

۲-۴-۱- مجوز اجباری- بر طبق ماده L613-11 قانون فرانسه مجوزهای اجباری فقط پس از انقضاء مدت سه سال از تاریخ اعطاء ورقه اختراع یا چهار سال از تاریخ ثبت تقاضا نامه اختراع صادر می‌گردد. مطابق ماده L613-12 تقاضای دریافت مجوز به دادگاه داده می‌شود و باید همراه با دلیل یا سندی باشد که ثابت نماید تقاضای موفق به دریافت مجوز از دارنده نشده و نیز اینکه توانایی بکارگیری اختراع به شیوه مؤثری را داراست. مجوز اجباری باید بر مبنای شرایط ثابتی اعطاء گردد از جمله مدت بهره‌برداری، زمینه استفاده و مبلغ پرداختی به دارنده ورقه اختراع. این شروط به تقاضای هر یک از طرفین قابل اصلاح توسط دادگاه می‌باشد. این گونه مجوزها غیر انحصاری بوده و حقوق مربوط به آن فقط به همراه شرکت یا تجارت مربوطه یا بخشی از آنها قابل انتقال می‌باشد (ماده L613-13). اولین مورد صدور مجوز اجباری زمانی است که دارنده ورقه اختراع یا جانشین او بکار نگرفته یا مقدمات بکارگیری آنرا در هیچ یک از کشورهای عضو اتحادیه اروپا یا کشورهای عضو موافقتنامه اقتصادی اروپا فراهم نکرده باشد یا میزان عرضه محصول به بازار کافی نباشد و یا هر یک از اعمال فوق در قلمرو کشور فرانسه بیش از سه سال متوقف شده باشد (L613-11)

^۱ . Ibid.page529

^۲ . Ex Officio license

موقعیت دوم بر طبق ماده L613-12 در خصوص اختراعات وابسته و زمانی است که دارنده اختراعی بدون استفاده از اختراع قبلی امکان بهره‌برداری اختراع خود را نداشته باشد به شرط اینکه اختراعی دارای پیشرفت فنی و تکنیکی نسبت به اختراع قبلی باشد دادگاه در حدودی که به منظور بهره‌برداری از اختراع وی لازم است مجوز اجباری از اختراع اول را صادر می‌نماید. در این صورت دارنده اختراع اول حق تقاضای مجوز متقابل را دارد.

۲-۲-۴- مجوز به اعتبار سمت و مقام صادر کننده- مورد دیگری که ممکن است صدور مجوز را بر طبق قانون فرانسه ایجاب نماید زمانی است که بهره‌برداری از اختراعی که شامل محصول، فرآیند یا روش می‌باشد به مقدار یا کیفیت نامناسب یا با قیمت‌های فوق‌العاده بالا موجود است و این امر مغایر با سلامت عمومی و موجب به خطر افتادن آن شود یا بهره‌برداری از اختراع تحت شرایطی انجام گیرد که براساس تصمیم دادگاه یا مقام اداری دیگری، آن اعمال غیر رقابتی شناخته شود. در این صورت به تقاضای وزیر مربوطه و با دستور وزیر مالکیت‌های صنعتی مجوز Ex officio صادر می‌گردد (L613-16).

دستور مربوط به صدور مجوز باید منتشر گردد و هر فرد واجد شرایط می‌تواند متقاضی دریافت آن باشد. مجوز از تاریخ اطلاعیه دستور به طرفین قابل اجراست. بر طبق ماده L613-18 وزیر مالکیت صنعتی می‌تواند طی اطلاعیه‌ای از دارنده ورقه اختراع بخواهد که برای رفع نیازهای اقتصادی کشور اختراع را مورد بهره‌برداری قرار دهد. در صورتی که ظرف مدت یک سال (که در صورت آوردن دلیل موجه قابل تمدید است) از تاریخ اطلاعیه اقدامی صورت نپذیرفت یا نیازهای منفعت عمومی یا توسعه را تأمین نکرد، مجوز صادر می‌گردد.

همچنین در صورتی که ضرورت تأمین نیازهای دفاعی کشور ایجاب نماید دولت می‌تواند در هر زمانی به درخواست وزیر دفاع و با دستور وزیر مالکیت صنعتی برای ورقه اختراع یا تقاضانامه ثبت اختراع مجوز Ex officio اخذ نماید.

قانون اختراعات کشور چین طی مواد ۴۸ الی ۵۵ به مبحث مجوزهای اجباری اختراعات و مدل اشیاء مفید^۱ پرداخته است. مطابق این قانون مجوز اجباری در سه مورد اعطاء می‌گردد: اول زمانی که شخص واجد شرایط از دارنده ورقه اختراع بر مبنای شروط معقول تقاضای مجوز بهره‌برداری کرده ولی در مدت زمان معقول موفق به دریافت آن نشده است. در این صورت مقام رسمی ثبت اختراعات شورای دولتی مجوز اجباری صادر می‌کند. دوم در زمان اضطرار ملی یا هر گونه شرایط غیر عادی در کشور یا منافع عمومی مورد دیگر در خصوص بهره‌برداری از اختراعات وابسته است که بهره‌برداری از آن‌ها منوط به بهره‌برداری از اختراع قبلی می‌باشد. در این صورت اگر متقاضی ثابت کند که موفق به دریافت مجوز از دارنده بر طبق شروط معقول نشده است مجوز اجباری صادر می‌گردد. در این خصوص امکان اعطاء مجوز متقابل برای مالک اختراع اول نیز پیش‌بینی شده است.

تصمیم مقام صادر کننده مجوز اجباری باید به اطلاع دارنده برسد و ثبت شود. همچنین فرد یا موسسه‌ای که مجوز را دریافت نموده مجاز به بهره‌برداری انحصاری نبوده و نیز نمی‌تواند حقوق خود را به دیگران انتقال دهد.

میزان مبلغ مجوز ابتدا باید با توافق هر دو طرف تعیین گردد که در صورت عدم توافق طرفین، مقام رسمی ثبت اختراعات شورای دولتی مبلغ را تعیین خواهد کرد. همچنین تصمیمات این مرجع قابل تجدیدنظر در دادگاه می‌باشد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب ارائه شده و مقایسه قوانین داخلی و بین‌المللی در خصوص بحث مجوزهای اجباری حق اختراع، می‌توان این گونه مجوزها را به عنوان راهی برای کنترل بهره‌برداری از اختراعات توسط دارندگان ورقه‌های اختراع و جلوگیری از سوءاستفاده آنان

^۱ . utility models

دانست. مجوزهای اجباری همچنین در خصوص دسترسی عموم به داروهای حیاتی به شکل ارزان‌تر و آسان‌تر در جهت حفظ سلامت عمومی بویژه در زمان بحران و اضطرار ملی می‌تواند نقش مهمی را ایفاء نماید. همچنین مجوز اجباری به عنوان ابزاری برای دولت در جهت کنترل بازار و کاستی‌های آن که در نتیجه اعمال ضد رقابتی و انحصاری پدید می‌آید به شمار می‌آید. با بررسی قوانین کشورهای مختلف متوجه شدیم که گرچه کشورها قوانین نسبتاً همگنی را در این رابطه دارند اما آنها با توجه به نیازهای خود دست به تنظیم زمینه‌های صدور مجوزهای اجباری می‌زنند. به عنوان نمونه کشور فرانسه صراحتاً یکی از موارد صدور مجوز را تأمین نیازهای دفاعی دولت در هر زمانی بیان کرده است که این صراحت در قوانین برخی از کشورها مانند چین دیده نمی‌شود.

از طرف دیگر با توجه به اصل حمایت از حقوق مخترعین و تشویق نوآوران برای تولید و ساخت محصولات جدید که با اعطاء حقوق انحصاری به آنان و ضمانت اجرای کافی حمایت صورت می‌پذیرد، شرایط و زمینه‌های صدور این مجوزها، مقام صالح برای تشخیص وجود زمینه‌های صدور مجوز و نیز تشریفات مربوط به آن باید با دقت و نظارت کافی و مناسب رعایت گردد تا به حقوق دارندگان ورقه‌های اختراع لطمه وارد نگردد.

صدور مجوزهای اجباری، استثنائی بر حقوق مالکیت فکری است. این امر در خصوص کشور ما واجد اهمیت بسیاری است. با توجه به اینکه کشور ما در چند سال اخیر در حال توسعه و تدوین قوانین حمایتی از نوآوران و مخترعان می‌باشد و در زمینه حمایت از این افراد کشوری نوپا قلمداد می‌گردد، لزوم نظارت بر اجرای صحیح قوانین مربوط به استثنائات وارد بر حقوق انحصاری مخترعان به خوبی درک می‌گردد. زیرا عدم اجرای صحیح قوانین می‌تواند لطمات جبران‌ناپذیری را به جامعه مخترعان کشور وارد نماید و نتایج ناگوار این امر نیز نهایتاً موجب عقب ماندگی اقتصادی و فناوری کشور می‌گردد.

منابع و مأخذ

کتاب‌های فارسی

- ۱- امانی، تقی؛ قوانین و مقررات حقوق مالکیت فکری، انتشارات بهنامی، چاپ اول، ۱۳۸۳
- ۲- سماواتی، حشمت‌اله؛ مقدمه‌ای بر حقوق مالکیت رقابت تجارتي و نقش آن در سیاستگذاری و تنظیم بازار، انتشارات فردوسی، چاپ اول، ۱۳۷۴
- ۳- وکیل، امیر ساعد؛ حمایت از حقوق مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت و حقوق ایران، انتشارات مجد، چاپ اول، ۱۳۸۳

مقاله‌ها و جزوات فارسی

- ۱- شیخی، مریم؛ ضمانت اجراهای گمرکی نقض حقوق مالکیت صنعتی: مطالعه تطبیقی، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، زمستان ۱۳۸۵، شماره ۴۱
- ۲- حبیب، سعید؛ تقریرات درس حقوق مالکیت صنعتی، دوره کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری، دانشگاه تهران، ۱۳۸۶

کتاب‌های انگلیسی

- 1- World Intellectual Property Organization: WIPO Intellectual property handbook: Policy, Law and Use, Geneva, Second Edition, 2004
- 2- Cornish and Lewely: Intellectual Property, London, Fifth Edition, 2003
- 3- Lionel Bently, Brad Sherman: Intellectual Property Law, Oxford University Press, First Published, 2001

مقاله‌های انگلیسی

- 1- Adenikeo. Esan: compulsory Licensing under Article 31 of TRIPS Agreement and the Doha Development Agenda.
Available on Site www.dundee.ac.uk/cepmlp/cor
- 2- Frequently Asked Questions about Compulsory licenses, Available on Site www.cptech.org/ip/health

- 3- "Deal-Making, Understanding the Contractual Terms and Conditions for Licensing Out"
- 4- Lily Lim: Trends in Compulsory Licenses In Greater China, Available on Site www.finnegan.com/publications/news-popup.cfm

منابع اینترنتی

- 1- www.wipo.int
- 2- www.experiencefestival.com/a/Compulsory-license
- 3- www.finnegan.com
- 4- www.cptech.org
- 5- www.dundee.ac.uk

دفتر حقوقی نویبان